

Există o literatură de „centură”?

Adrian Dinu RACHIERU

O recentă anchetă consacrată „schimbării la față” a literaturii române (provocată, în revista „Viața Românească”, de „rebelul” Liviu Ioan Stoiciu), colecționând semnături prestigioase încerca un inventar scrupulos al simptomatologiei¹. Negreșit, asistăm / participăm la această *schimbare la față*. Fiindcă, lepădându-se de trecutul totalitar, seismul decembrist a marcat o răscruce, cu varii consecințe și în câmpul literar, inclusiv în statutul scriitoricesc. Începând, de pildă, cu ebuliția gazetărească care a cuprins, imediat, numeroase condeie până la războaiele de ultimă oră, animate – sub flamura revizuirilor – și de „pusee proletcultiste”, cum s-a observat. Oricum, a slăbit autoritatea instanței critice, conflictul generaționist s-a acutizat (manevrând etichetele hilare precum cea a „expiraților”), își face loc, pe suportul vacarmului mediatic, noul val, încântat – în numele dezinhibării și de-tabuizării – de literatura hormonală, încurajând explozia vulgarofilă, limbajul licențios. Pe fundalul vulgarizării întregii societăți, de fapt, sedusă de „imbecalizare” (după vorba lui Octavian Paler), căzând în mlaștina subculturii. Firesc, și clasamentele literare sunt în prefacere după cum harta literaturii române, încercând o necesară recuperare (literatura „de sertar”, memorialistica, producția exilului) este în extensie, îmbogățindu-se. În replică, n-am putea ignora, sub tăvălugul globalizării, nemiloasa concurență externă (valul de traduceri) și cealaltă tranziție care ne paște, cea a integrării culturale în spațiul european, cu numeroase pierderi (nicidecum colaterale). Dacă așa-zisa artă comercială e în vogă (răspunzând prompt noii sensibilități estetice?) și noul autenticism (plonjând voios în mizerabilism) face victime în serie (explicația fiind de aflat în explozia compensatorie după anii de obediență și sever control ideologic), dacă trecerea de la filologizare la fiziologic stârnește palide reacții protestatate, nedumerește – credem – puținul interes rezervat unui alt gest recuperator, cel al promovării / asimilării ofertei literare a comunităților românești din jurul țării. Asupra acestei chestiuni dorim a stăruii fără a uita, desigur, că literatura se schimbă „din mers”, că inconformismul, afixat zgomotos, nu asigură o *noutate totală, absolută*, că modele mor tinere și că, în fine, efortul recuperator va trezi vehemente nemulțumiri. Fiindcă el presupune, reamintim, *revalorizarea* prin încorporarea în marea literatură română; altfel spus, *reducerea la scară*, implicit vestejirea iluziilor maximaliste, bântuind în capetele multor creatori aureolați „acasă”, scutiți de grija inserțiilor valorice în contexte mai largi, a discuțiilor critice în registru comparatist.

Constatăm că a trecut ca și neobservat un volum care, îndelung așteptat, ar fi meritat, negreșit, un alt tratament. Ne gândim la masivul op semnat de Catinca Agache, inițial o solidă teză de doctorat, intitulat *Literatură română în țările vecine*, acoperind intervalul 1945-2000². Acest volum-sinteză este o meritorie tentativă de a cerceta

¹ „Viața Românească”, nr. 8-9/2007, Ancheta VR: *Schimbarea la față a literaturii române* (I), p. 8-24.

² Catinca Aghache, *Literatură română în țările vecine*, Iași, Princeps Edit, 2006.

literatura ivită în zonele de margini (adică în teritoriile locuite de români), pornind de la o veche constatare iorghistă. Marele istoric avertiza că țara-mamă este înconjurată de insule de românitare. Din păcate, un lung abandon istoric a împiedicat firescul gest recuperator și reparator pentru a edifica, ar spune Constantin Ciopraga, un „produs întregitor al ethnosului comun”. Timiditatea de a investiga transfrontalier această literatură dar și dificultățile inerente unei asemenea inițiative presupunând un teribil efort (nu doar documentaristic) au însoțit și, evident, au blocat elanul unor temerari. Iată că d-na Agache, o ieșeană inimoasă și harnică s-a încumetat să pornească la drum. Directoarea adjunctă a Bibliotecii Județene „Gh. Asachi” știe prea bine că „pământul de cumpănă” (după vorba lui Blaga) care ne găzduiește și care, după sinteza eliadescă, este *un spațiu-punte* a oferit, în timp, remarcabile opere. Cu deosebire ariile de contact etnic, având șansa bilingvismului, vitregite însă, suportând un păgubitor izolaționism au cunoscut calvarul supraviețuirii identitare. La care putem adăuga în numele rezistenței prin cultură (în condițiile bruiajului ideologic, a cenzurii, a directivelor tabuizante și a reconsiderărilor sociologizante) esopismul îmbrățișat de mulți autori sau exilul preferat de alții. În pofida apartenenței la blocul (hinterlandul) sovietic, țările din jur – sub flamura unei ideologii comune – nu au încurajat contactele culturale. Încât, oferta artistică a românilor trăitori în alte spații a fost lacunar cunoscută. Literatura acestor comunități, încercând să-și prezerve identitatea, „trăiește” ca literatură a unei minorități supusă multor încercări sub tăvălugul deznaționalizării. Cazul Basarabiei este pilduitor. Parte a sistemului sovietic unional, „cultura moldovenească” a suportat ingredientul slav fiind supusă amneziei identitare (dacă, firește, ne raportăm la cultura-mamă), cunoscând – condamnată la exilul interior – un moldovenism etnografic. Fenomenul miraculos al regenerării românismului în Basarabia, izbucnit pentru a stinge ceea ce s-a numit, îndreptățit, o „ruptură ontologică” obligă la un efort integrator, ambivalent, recuperând o literatură care păstrează, prin memoria etnică, rădăcinile arheale românești dar care, sub „teroarea Istoriei”, e bântuită de o „conștiință sfâșiată”, căutându-și specificitatea. Pericolul rusificării, criza dedublării, comandamentul sincronizărilor întrețin, pe de o parte, sentimentele de marginalitate și înstrăinare, chiar reacții retractile; pe de altă parte, alimentează „complexul Ithaka” (cf. M. Cimpoi), Basarabia fiind – s-a spus – „o țară în exil”³. Și dacă suntem de acord că o geografie literară românească nu poate ignora spațiul basarabean (cunoscând o schizoidie benignă care, în timp, a alimentat un *modus vivendi*), sarcina urgentă ar fi, după noi, dovedind realism politic, edificarea unui *spațiu cultural comun*. Ideea unionistă nu mai e populară, atractivitatea economică întârzie, dilema identitară se prelungește. A fost reactivată o fantomă lingvistică: limba moldovenească. În acest context ne putem întreba dacă Basarabia, trecând „proba exilului” mai e o provincie românească și în ce măsură literatura ei (care nu poate fi doar românească) are, prin des-țărare, conștiința acestei apartenențe.

Revenirea la matricea stilistică firească prin protejarea identității și „restabilirea întregului” a încurajat, pe de o parte, neopașoptismul cultural (inevitabil) și, pe altă parte, acceptând acest manolism (care, printr-o reluare sisifică, aritmică își caută ființa românească) suntem îndreptățiți să cerem și trezia spiritului critic. Excludem, așadar, deopotrivă, complezența sau reticența. Fiindcă peisajul literar basarabean, provocând un

³ Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Fundației Culturale Române, 2002.

interes rezervat este necunoscut, din păcate. Sau cunoscut (acreditat) prin câteva nume charismatice, cu „autoritate patriotard-pontificală” (cum scria, vizibil nemulțumit, Arcadie Suceveanu), iritat – în egală măsură – și de inițierea unor „strategii de consolare”. Sau, pe fundalul aceleiași flagrante necunoașteri, de circulația unor etichete depreciative. Oricum, redeşeptarea națională a iscat adversități nebănuite. Chiar dacă ideologizarea ridicolă, practică decenii cu osârdie, a sucombat iar „paznicii” au dispărut și ei, deruta axiologică și intoleranța polemică fac victime. *Reevaluarea* acestei literaturi rămâne un proces igienic, normal, obligatoriu pentru metabolismul cultural. Respectă acest proces „în marș” *corectitudinea estetică*?

Pe de altă parte, trebuie să recunoaștem că Basarabia poate fi o poartă de acces spre marea literatură rusă, dezvoltând și în acest chip o perspectivă integratoare. Dealtminteri, prin intermediul traducerilor, în fosta URSS și scriitorii de la Chișinău s-au bucurat de efectele (copleșitoare, sub aspect financiar) ale „tirajărilor” de masă. Acum discuția reintegrării se poartă însă în termenii resincronizării, urmând a fi vestejită teza provinciei „retardate”. Cât privește ficțiunea stalinistă a limbii moldovenești, la mare cinste în ochii guvernanților de la Chișinău, se cuvine să reamintim o afirmație a lui Eugen Coșeriu. Marele lingvist basarabean constata că orice vorbitor este, într-un sens, *poliglot*, deoarece cunoaște mai multe limbi „funcționale”: propriul său grai, propriul său nivel de limbă, anumite stiluri și, negreșit, limba literară ca model de exprimare (ca *limbă exemplară* în acea comunitate lingvistică). Aparența la românitare a acestei provincii este indiscutabilă.

Or, literatura română din Basarabia suportă, dincolo de obișnuitele dihonii și vanități, dincolo de războiul orgoliilor (inevitabile, am putea zice, în mica lume scriitoricească) și o ceartă a esteticilor, observa Eugen Lungu. Cele *două estetici* sunt o realitate în acest spațiu cultural. Există și pașoptismul reciclat, și postmodernismul optzecist (descoperit „cu stupoare”, crede un D. Crudu, repliat în fracturism), și desigur, cruzimea expresionistă, vehiculând un limbaj denudat, supus „virusării licențioase”, în numele ADN-ului douămiist (cf. E. Lungu).

Catinca Agache știe foarte bine aceste lucruri și, în consecință, își structurează opul manevrând criteriul generaționist, reținând numele exemplare și propunând, fără a șoca așteptările lectorului, credibile „portrete de grup”. Notăm imediat, în prelungirea acestei constatări, că exegeta se sprijină pe diagnosticele critice în circulație. Nu cutează a revoluționa ierarhiile, nu se leapădă de clișeele în vogă. Pe acest teren bătătorit, d-sa, la modul onest, propune a trudnică lucrare, fișând conștiincios și oferind un prielnic teren de decolare pentru alte (viitoare) inițiative.

Nici soarta românilor din Ungaria nu e de invidiat. Situați la „periferia românității” (cum scria Gh. Petrușan; vezi „Foaia noastră”, nr. 4/1991), ei nu au putut închea o veritabilă literatură (ca și corpus organic). Ca scriitori izolați, desfășurând o dublă identitate lingvistică (vezi și studiul lui Cornel Munteanu în „Annales”, 2000), ei invocă timid matca românismului. Și nu par a dori integrarea. Oricum, ființează în cadrele literaturii maghiare și par a avea un statut respectabil. Altfel spus, sunt nume care, aflăm, contează în peisajul liric de acolo, manifestând – curios – serioase rezerve în a propune creațiile lor unor valorizări românești. Cu atât mai puțin ar fi vorba despre o reacție de grup, pătrunzând în bloc în literatura română. De altfel, intelectualii comunității românești au manifestat o târzie deschidere creatoare (abia prin anii '75-'80) și, firește, prima lor grijă viza recuperarea problemelor identitare, a patrimoniului

folcloristic. Iar în sfera literaturii, a poeziei îndeosebi, descoperim lesne o tentă autobiografică, un impuls localizator (de unde și abundența toponimelor), închizând orizontul de așteptare și amânând examenul integrator. Criticul mai sus menționat, beneficiar – în două reprize – al unui lectorat budapestan la Universitatea ELTE (1994-1999; 2001-2005) s-a documentat temeinic la Jula și Seghedin și a întocmit și publicat un prim volum despre *Românii din Ungaria*, consacrat presei⁴, acoperind intervalul 1951-2003. Urmează un alt op, în care, la modul *obiectiv* (cum ni se promite), vom afla ce s-a întâmplat cu școala, literatura și cultura comunităților românești. Deocamdată, echipat cu utile *Anexe*, inclusiv un Dicționar al jurnaliștilor, redactorilor, colaboratorilor, acest prim volum acoperă un gol informațional.

Nici spațiul bucovinean nu putea rămâne în afara strădaniilor investigatorii ale autoarei. Deplasările la Cernăuți, frecventarea unor cărți de referință (să enumerăm doar *Istoria soților Bostan* sau volumul semnat de Ștefan Hostiuc) i-au ușurat misiunea, rezultând un credibil tablou al zonei, animată – îndeosebi – de pulsuni lirice.

Comentarii pertinente, corecte tablouri de epocă, pulsul literaturii vii, de azi, se găsesc în cartea d-nei Agache și atunci când poposește în fosta Iugoslavie, cu deosebire în Voivodina (Serbia), acolo unde întâlnim „cele două limbi” (cea literară și în grai). Documentarea autoarei, trebuie să recunoaștem, e impresionantă. S-au strecurat – la nivelul volumului – și erori, e adevărat, dar munca depusă a reclamat un efort de salahor devotat unei cauze. Ca dovadă, abundentele note, subsoluri, completând o trebuitoare lucrare de istorie culturală.

Mai mult, cercetând zonele de contact etnic, oazele de românitate din jurul țării, autoarea ne previne repetat că această literatură e neglijată, nedrept de puțin cunoscută. Această părere (din păcate, judicioasă) pare a se fi generalizat. În consecință, își asumă riscurile și dificultățile unei asemenea întreprinderi, desfășurând un demers pretențios. Va detecta, așadar, evoluția în salturi, tributară conjuncturilor politice (în prefacere, dar pe fundalul deznaționalizării), va manevra un principiu integrator, atentă la etapizarea istorică, organizând materia (abundentă) folosind o periodizare nu peste tot funcțională (pe generații și promoții, cum spuneam), va semnala aspectele deosebitoare (evoluția proprie, sincope, lideri statuați, simbioza eterogenă în arealul transprutean, de pildă), va respecta opiniile unor critici care s-au rostit (citiți și citați sânguincios), în fine, va încerca – prin acest laudabil demers – să *consolideze marginile literaturii române*. Este însă această literatură produsă în jurul țării o literatură „de centură”? Firește, nu e vorba aici de accepția peiorativă a termenului. După cum relația centru / marginalitate nu presupune disprețul axiologic. Ori complexul de superioritate, afișat dezinvolt pe fundalul ignoranței.

Dacă aducem în discuție aspectul transfrontalier ne putem întreba apoi dacă e îndreptățită eticheta de literatură regională, folosită de unii abuziv; sau dacă însuși conceptul de regionalism are în acest caz o semnificație literară sau mai degrabă geopolitică, cum se întreba Dan Mănuță. Același critic mai lansa o observație de luat în seamă. D-sa propunea, calchiind o sintagmă de circulație în câmpul german, conceptul de *literatură română generală*⁵, ignorând barierele geo-politice. Asta va să însemne că literatura „din interior” se îmbogățește, *exterioritatea* „funcționând” într-un *sistem*

⁴ Cornel Munteanu, *Românii din Ungaria*, Jula, Editura Noi, 2006.

⁵ Dan Mănuță, *Literatura română generală*, în „Convorbiri literare”, nr. 5(137)/2007, p. 72-74.

literar unic pe baza apartenenței la etnicitate. În fond, d-na Agache chiar așa înțelege lucrurile. Sfidând dificultățile (nota Constantin Ciopraga), d-sa analizează relația margine / centru, tradiționalism / modernitate, panoramează peisajul literar românesc (linia genetică, scara valorilor, nume validate, judecăți de valoare larg acceptate etc) și propune, finalmente, o posibilă geografie literară în sens extensiv, ca gest recuperator. Fiindcă ceea ce s-a scris în Basarabia și Bucovina, în Ungaria și Voivodina continuă a rămâne superficial-cunoscut. Evident, se pot face numeroase observații critice. Și nici nu poate fi realizată o astfel de carte (ca „o bibliotecă”, cum scria N. Dabija) scutită de cusururi. Mai ales că semnatara lucrării dovedește o priză emoțională, nu agreează elanul polemic și e străină de radicalismele atât de gustate azi la noi. Încearcă cu temperanță, prin comentarii bogate, să propună o lectură atentă, cercetând realitățile chiar la fața locului. Și semnaland unele sincronizări discutabile (cazul liniei generale a proletcultului ori substratul comun ideologico-literar prin apartenența la blocul sovietic), formulând elegant mici rezerve. Oricum, autoarea are obligația de a continua. Înlăturând erorile strecurate, aducând „la zi” materia. Opul d-sale, contabilizând o materie în ebuliție este și rămâne, negreșit, *o carte deschisă*, stimulând – sperăm – și alte inițiative pentru a aduce acasă, în matca literaturii române, creațiile rezistente axiologic, oriunde s-ar fi ivit.

Bibliografie

„Viața Românească”, nr. 8-9/2007, Ancheta VR: *Schimbarea la față a literaturii române* (I).

Catinca Aghache, *Literatură română în țările vecine*, Iași, Princeps Edit, 2006.

Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Fundației Culturale Române, 2002.

Dan Mănuță, *Literatura română generală*, în „Convorbiri literare”, nr. 5(137)/2007.

Cornel Munteanu, *Românii din Ungaria*, Editura Noi, Iula, 2006.

Is there a “Surrounding” Literature?

The author wishes to emphasize the existence of a rich literature of the Romanian communities situated around the mother-country, literature which, unfortunately, is insufficiently known. Therefore, a recuperating and integrant effort has to be made and sustained by a severe reevaluation so that this “literary” offer would be brought “home” and integrated in the ordinary circuits of the Romanian literature, although having to endure some obvious losses during the “integration exam”. The present study, based on a recent volume by Mrs. Catinca Agache, analyses the current situation, suggests the acceptance of the syntagm “common Romanian literature” and rejects the pejorative acceptance which could define the conventional formula of a “surrounding” literature.

*Universitatea „Tibiscus”, Timișoara
România*

